

סימני הסדר

קדש - פרוש, להיות פרוש מהחטאים
ורחץ - הפרש גם אחרים מחטאים
כרפס - ינהג בענוה ובנמיכות כירק הנמוך באדמה
יחץ - חצות לילה - יבכה על חרבן בית המקדש
מגיד - יהא מגיד בתורה תמיד
רחצה - ירחץ עצמו תדיר מעונותיו - חשבון הנפש
מוציא - יוציא מהטמאה את אשר בלעה מהקדשה
מצה - יצמצם באכילתו - לחם עני - וילבל ירבה בתענוגים
מרור - ימרר תמיד על חטאתיו
כורך - יכרך עצמו בתורה ומצות ויחבר בהם יום וליילה
שלחן - יחזיק על שלחנו תלמידי חכמים לתמיד בהם
עורך - יתן ערך סעודתו לעניים
צפון - יצפין מעשיו הטובים וינהג בצנועא
ברך - יקפיד בברכותיו ומצותיו להעלותם וילתקן בשרשם העליון
הלל - יקבל כל מארעותיו בשמחה ובהלל
נרצה - גם כאשר יכעיסוהו יהא נרצה מכל קפידא.

שו"ת

- (א) הקשה הריא"ף: למה אין מברכין על קריאת ההגדה כמו שמברכין על קריאת המגלה, והלא היא מצות עשה שנאמר "והגדת לבנך ביום ההוא"?
- תשובה: מה שאומר בתחלה בקדוש "זכר ליציאת מצרים" - יצא.
- (ב) הרשב"א כתב שאין לברך על קריאתה מפני שהיא מצוה שאין לה קצבה ידועה, ואפלו בבור בעלמא, שיידיבר בענין יציאת מצרים - יצא, וכל המרבה הרי זה משבח.
- (ג) מדוע בכל ההגדה לא מופיע שמו של משה רבנו [אמנם מובא הפסוק "ובמשה עבדו", אבל זה חלק מעצם ספור ההגדה]?
- תשובה באר האדמו"ר מבעלז זצ"ל: הרי מי היה הראשון שספר את ההגדה של פסח? משה רבנו שמו, כמו שנאמר: "ויספר משה ליתרו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים" (שמות יח, ח), והוא בודאי לא ספר דברים על עצמו שהרי היה ענו, לכן שמו אינו מופיע בכל מהלך ספור היציאה ממצרים.
- (ד) הרי בכל השנה יש מצוה של זכירת יציאת מצרים, ומה המיוחד בליל הסדר?
- תשובה: באר המהר"ל זצ"ל: בכל השנה צריך להזכיר שהקדוש ברוך הוא גאל את אבותינו ממצרים, ואלו בליל הסדר חל חיוב על כל אחד להראות שהוא בעצמו יצא ממצרים.
- ספור יציאת מצרים בליל הסדר נעשה בצורה שונה, באופן שמרגיש שכל מה שמספר - מתקיים בו שחיב אדם לראות את עצמו...")
- (ה) למה נקרא ליל י"ד בניסן "ליל הסדר"?
- תשובה: הואיל ועושה סדר לכל השנה, כי סדר של כל השנה בחייו של האדם יהיה לפי הסדר של ליל פסח.
- עוד טעם: הואיל ועשו הראשונים סימנים לסדר של פסח כגון: קדש ורחץ כרפס יחץ מגיד רחצה מוציא מצה מרור כורך שלחן עורך צפון ברך הלל נרצה. ואם תשאל למה עשו הראשונים סימנים לסדר פסח? משום שבימים הראשונים לא היה נפוץ הדפוס כמו היום, ולא היה ביד כל אחד סדור לעשות הסדר, והיו עושין הכל על פה והיו צריכין לזכר הרבה דברים הנוהגין בלילה הזה, ועל פה עשו הסימנים סדר הלילה הזה, ועוד שמרמז בהם הרבה מסודי סודות כאשר יראה הרוואה בספריהם. (הובא בס' המטעמים)
- (ו) למה תקנו בהגדה לומר בלשון ארמית "הא לחמא עניא", ואלו בסיוס אנו אומרים בלשון הקדש לשנה הבאה בני חורין?

תשובה: מפרש הראב"ה - כיון שהלשון המדברת היתה לשון ארמית תקנו בזו הלשון כדי שיבינו הנשים והתינוקות, ומה שנתקן לשנה הבאה בני חורין בלשון הקדש כיון שהגויים היו מבינים את שפתם ואם הם היו שומעים בארמית שהם מתכוננים בשנה הבאה להיות בני חורין ולצאת מהעלום, הם עלולים בכך לסכן את עצמם.

ז) מדוע דוקא בחג הפסח נוהגים להזמין עניים? הרי בכל חג וחג חייבים להזמין, כפי שכתב הרמב"ם בהלכות יום טוב (פ"ו הי"ח): "ויכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האמללים".

תשובה: בספר המועדים מבאר הענין על פי דברי הגאון מוילנא, שמתרץ: ההזמנה לעניים בחג הפסח היא חיוב המרמז בתורה כמבאר (שמות יג, ו-ז): פסוק ו - "שבעת ימים תאכל מצת". פסוק ז - "יאכל את שבעת הימים".

לכאורה, יש כאן כפל - לאכל מצה כל שבעה, אלא נתן לתרץ: בפסוק הראשון מדבר על חובת האדם לאכל מצת (בלי וא"ו), שזהו צווי לכל יחיד. בפסוק השני נאמר "מצות יאכל" בכתוב מלא, שהתבדל האכילו שייספיק לו ברוח, וכן שבפסח יש ענין מיחד לספק לעניים צרכיהם.

ח) למה מזמינים את העניים "ברגע האחרון"

בהגדה כאשר אנו אומרים "כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח":

א. מדוע מזמינים את העני רק לאחר קדוש, ולא לפני תחלתו?

ב. אם אנו מתכוננים באמת שיגיע אורח עני, יש להזמין כמה ימים לפני ליל הסדר, ולא ברגע האחרון.

תשובה מבארים חז"ל שאכן אין הפונה שהעניים יכנסו פתאם בליל הסדר כיון שכלם כבר מסתובבים, אלא יש כאן חנוך לבנים שהנה ביתנו פתוח לרוחה ואנו מוכנים לארח כל מי שירצה לבוא. הרי ליל הסדר מצותו "והגדת לבנך" וכאן בא האב להראות לבנו שביתו פתוח לרוחה לכל דכפין, אם כן אז זה משנה מתי אומרים זאת בהגדה.

אחד חכם ואחד רשע ואחד

האדמו"ר רבנו יואל מסאטמר הקשה, דראוי היה לבעל ההגדה לומר "אחד צדיק ואחד רשע", שזהו דבר והפוכו.

תשובה: וכתב לפרש, שרצה להשמיענו שלעמית הרשע הבא לנגדנו לא תועיל מדרגת צדיק לבדו, כי הרשע לוחם בערמומיות בשקר ובמרמה נגד הצדיק, אשר בלבבו התמים אינו מעלה על הדעת בהתנהגותו של הרשע טמון שרש רע.

"שלא אחד בלבד עמד עלינו לכולתנו"

על פי הפשט אנו מבינים שלא אמה אחת בלבד קמה עלינו לכולתנו, אלא עמים רבים חפצים בכלי חנו.

ברם, שמעתי פרוש נפלא, והוא אולי מפרש בכיוון ההפוך את פרוש הפסוק:

מתי העמים חפצים לכולתנו? כאשר אנו במצב של "שלא אחד בלבד", כאשר אנו לא מאחדים במחנת "אחד", אז קמות עלינו אמות העולם לכולתנו, ואלו כאשר אנו באחדות, באהבה ועובדים את ה' יחד - אז אי אפשר לכולתנו, אז הקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

"ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך"

עבודה ללא תכלית ומטרה

יהודי כפרי אחד נכנס פעם אל הרב, כשהוא נאנח ונאנק, ופניו זועפים וממרמרים. היה זה ימים אחדים לפני הפסח.

"ועכשו הקשב ותבין" - המשיך הרב - "מה הייתה עבודת הפרך של אבותינו במצרים. רבותינו מספרים שמה שבני ישראל בנו והקימו המצרים הרסו. בני ישראל נאלצו שוב לבנות והמצרים שוב רסו. עבודה כזאת שלא לשם תכלית ומטרה, היא שמררה את חיי אבותינו. זאת היא עבודת הפרך שהמצרים האכזרים העבידונו בה וממנה נגאלנו. ועכשו שחזית זאת מבשרך, בין תבין למה עליך לחגג את החסד, כי כל עבודה, אפלו הכי קשה, שאתה עושה ועמל בה, היא עבודה מועילה ואתה משתתף על ידה בבנינו ותקונו של עולם. ועל האדם לשמח בחלקו, בין רב או מעט, ולהודות לה' בכל יום על כל נתינה ונשימה, על העמל ועל המנוחה גם יחד".

"מודה אני לך, רבי, על הלקח הטוב ועל הדגמא המשכונעת שנתת לי ומעתה לא אוסיף עוד לדבר שטות ואהיה שמח בחלקי" - בדברים אלה נפרד היהודי מהרב ונפטר והלך לו לשלום.

ונצעה אל ה'

בצעה מזכר "ונצעה אל ה' אלקי אבותינו" ובשמיעה נאמר "וישמע ה'" ולא מזכר "אלקי אבותינו" מה הסבה?

תשובה:

הספר "מתוק מדבש" מבאר: נאמר בגמרא, שמי שמבקש בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו, והמבקש בגלל זכות עצמו - תולין בזכות אחרים. ישראל היו בשפל המדרגה ולא היו להם זכויות, משום כך זעקו בזכות אבותיהם, לכן הקדוש ברוך הוא ענה להם בזכותם - "וישמע ה' את קלנו".

מדה כנגד מדה בעשר המכות

מדוע הטיל הקדוש ברוך הוא על המצרים דוקא מכות אלו?

בספר "עוללות הגפן" על ההגדה הביא בשם פרוש "ציאת מצרים" לבאר את המדה כנגד מדה האלו עשר המכות:

דם - הטעם הוא, לפי שהיה פרעה רוחץ בדמם של ילדי ישראל כדי להתרפא מצרעתו. לכן לקו דם, לפי שהם היו שתפים ברצח ילדי ישראל.

צפרדע - הטעם הוא, בהקדים מה שמובא ברבותינו ז"ל (תדא"ר ז): אמר רבי עקיבא: צפרדע אחת גדולה מאד עלתה מן היאור, והמצרים החלו להכותה ובכל מכה יצאו ממנה הרבה צפרדעים, עד ששילאו את ארץ מצרים. ועלו הצפרדעים על השלחנות ועל המאכלים ועל המטות, ונכנסו לתוך מעיהם ורדו מקרקרות וצורחות. ולא נחו ולא שקטו אף לרגע אחד עד שהמצריים היו מטלים על הארץ בלי לעשות דבר. ולא יכל אחד לדבר עם חברו מגדל צעקותיהן של הצפרדעים.

וקנה-המדה הוא, לפי שבשעה שהיו בנות ישראל יולדות, היו פוחדות לצעק מחמת צירי-לדה שהיו בהן, כדי שלא ישמעו שכניהם המצריים את זעקותיהן וישליכו בניהם ליאור. וכאשר אדם רוצה לצעוק ולא יכול, צערו גדל פי כמה וכמה, משום שהצעקות מחליפות את כחו של האדם ויש בו כח לסבל הכאב.

כנים הטעם הוא, בהקדים מה שאמרו רבותינו ז"ל (ילקו"ש, קפב), שהיו י"ד סוגי כנים, והקטנה שביניהם היה גדלה כביצת תרנגולת.

ובתחלת המכה הפה אהרן את עפר הארץ, וכל המצריים שעמדו לידו נתפסו בכנים, ומהם נדבקו כל אנשי מצרים. ובכלה לא ראו את עפר הארץ כלל שהיתה מכסה כנים.

ומרב צער וגרוד היו המצריים הולכים ברחובות ומתגרדים בפתלים עד שהיה דמם זורם ועורם היה יורד מבשרם.

וקנה-המדה הוא, כנגד מה שהיה זב דמם של ישראל בשעה שהיו יוצאים למדבר לקושש קש לתבן.

ערוב - הטעם הוא, כי המצריים היו שולחים את בני ישראל לערות כדי שיצודו עבורם חיות רעות, וכונתם הייתה להכניסם בסכנה ולהטיל בהם פחד גדול.

ובמכה זו מתו כל הבכורות, אף בכור שאינו מצרי שבא ממקום אחר למצרים, כיון שהגיע למצרים מת במכה זו.

וטעם של מכה זו, שהיתה בלילה ולא ביום לעיני כלם, כי בכל המכות נענשו מדה כנגד מדה, וענין הזמן עדין לא נענשו, כי ידוע שפרעה גזר עליהם שיעבדו ביום ובלילה, והיו המצריים מעוררים בתם באמצע הלילה לעבודה, לכן הביא הקדוש ברוך הוא את מפת בכורות דוקא בחצות הלילה.

רבי יהודה היה נותן בהם סימנים... מה החדוש של רבי יהודה בסימנים שנתן?

תשובה: הגר"א מתרץ, שרבי יהודה סובר שראשי התבות הללו היו כתובים על מטהו של משה צ"ד, עד"ש, באח"ב. וכן מפרש במכילתא.

"אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים". לכאורה קשה, מה היינו מרויחים אלו לאנו ממצרים ברכוש גדול, והים לא היה נקרע בפנינו, הלא היינו טובעים ביחד עם כל הרכוש?

תשובה: מבאר הגר"א, שיש שלוש אפשרויות לעבר את הים: האחת, שהים יקרש ויעברו על גבי אף בזה יש טרח גדול לטפס בעליה התלויה לגבהו של הים.

האפשרות השנייה, שהים יקרע עד קרקעיתו כפי שנבקע הירדן, אף גם בזה יש טרח גדול, לרדת למסמקי הים.

האפשרות השלישית, הנוחה ביותר, שעד גבה היבשה יקרשו המים, ומה שיותר גבה מהיבשה יקרש וכך עשה הקדוש ברוך הוא ברב חסדיו: "והים בקעת לפניהם" - המים שמעל גבה היבשה נבקעו. "ועברו בתוך הים ביבשה" - המים שמתחת גבה היבשה נקרשו ועברו עליהם. וכן אנו מודים לקדוש ברוך הוא על זה: "לגוזר ים סוף לגזרים" - גבה המים שנקרע, "והעביר ישראל בתוכו" - המים שנקרשו עד גבה היבשה ועליהם עברו בני ישראל.

לפי זה מובנים דברי בעל ההגדה:

"אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים" - לא שהיינו טובעים בים, אלא שהים היה נקרש ויינו צריכים לטרח ולטפס על גבהו כדי להנצל - "דינו". וכן: "אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה" - אלא היה קורע את הים עד קרקעיתו, והיה עלינו לרדת עד לתהומותיו ואחר כך לעלות - "דינו". "על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו" - שגם קרע לנו את גבהו של הים ויגם העבירנו בתוכו בחרבה על ידי שקרשו המים, וכך יכלנו להכנס לים בדרך מישור ללא כל טרח.

מדוע אומרים "אחד מי יודע"?

תשובה: פרש בספר "עטרת ישועה" פיוט זה ומקשה: באיזו זכות זכו עם ישראל לאותה גאלה באותות ובמופתים ובזרוע נטויה, הרי היו משקעים במ"ט שערי טמאה?

ולכן אסף איש טהור, מחבר הפיוט הזה, ומנה זכיותיהם של ישראל, שעל ידם זכו להגאל ממצרים, וסדר זאת בדרך של שאלה ותשובה.

וכמו סדר ההגדה, שמצות ספור יציאת מצרים בלילה הזה היא בדרך שאלה ותשובה, כך רצה חסידים הפיוט בדרך שאלה ותשובה, למען יחקק בזכרוננו של אדם, ושואל: "אחד מי יודע?" - דהינו, מי יודע איזו זכות אחת שבגללה זכו עם ישראל לגאלה? אחר כך שואל: "שנים מי יודע?" - דהינו, מי יודע עוד איזו זכות שבגללה זכו ישראל להגאל ממצרים?

עם ישראל זכו להגאל ממצרים הואיל וצברו לעצמם זכיות. פזמון זה הוא אסף נקודות הזכות של עם ישראל. אחד - אמונה באחדות אלקינו; שנים - לוחות הברית. וכן מתפרש על דרך זה כל הפיוט.

הפיוט אחד מי יודע

פיוט "אחד מי יודע" זה נכתב בדרך של שאלה ותשובה ומפרט 13 סבות ליציאתנו ממצרים. זו גם הגימטריא של המלה "אחד". בכך אנו מצהירים שהקדוש ברוך הוא הוא אחד ויחיד.

התערב השליח בשיחה ושאל: "מקורות ביתך נכר שעשיר אתה, מדוע לא תרים את תרומתך לעניי ארץ הקדש הנמקים ברעב?"

ענה העשיר עזות: "כספי שלי הוא, בזעת אפי צברתי, ולא אתנהו למי שלא עמל בו!"

"הכסף כסף, וההחלטה החלטתך", ענהו החכם ופנה לצאת. בעמדו תחת הפתח, הניח ידו על הפתח, ונשא עיניו למרום וקרא בקול: "רבונו של עולם! יהי רצון שעשיר זה יהיה השלישי!"
אמר, והלך לדרכו.

סגר העשיר אחריהם את הדלת ותמה: למה התכוון בדבריו? פנה לעסקיו, והרהר בדברים. שב לביתו, ונטרד בהם. על משכבו בלילה הגה במלים המוזרות ותמה לפשרן. מה פרוש המשאלה: "שעשיר זה יהיה השלישי?"

החידה הסתומה לא נתנה לו מנוח. למחרת, הלך לחפש את השליח מארץ ישראל. מצאו ושאלו: למה התכוונת בדברך שאהיה השלישי?"

אמר לו החכם: "כבדתי את רצונך, שפסף שיגעת עליו - לא תתנו לאחר חנם. הכיצד תתבע ממני למסר לך חנם מחכמתי, שיגעתי עליה לא פחות משיגעת אתה על רכושך?"
הבין הקמצן וכבד את הגישה. "אשלים לך על הידיעה!" אמר.

"מסכם", אמר החכם, ונקב סכום כפול ומכפל משקבע לאמידים אחרים. השליש העשיר את הסכום, והחכם פתח ואמר: "דע לך, שהיה פעם עשיר מפלג, שכגדל עשרו כן קמצנותו. אף לצרכי מחיתו קמצן. לא הקים משפחה - כדי שלא יהיה עליו לפרנסה. עמל בפרך כל ימיו וצבר את כספו כעכבר הרובץ על ערמת מעות. כשהגיעה שעתו לילך בדרך כל הארץ, קרא לאנשי חברה קדישא והורה, שיקברו עמו את רכושו - בחייהם ובמותם לא יפרדו!"

רצונו של אדם הוא כבודו: עשו אנשי החברה קדישא כרצונו. לאחר סתימת הגולל, הבהילו הוויכוח לבית דין של מעלה.

אמרו לו: "עסקת בתורה?"
ענה: "איש מסחר הייתי מעודי".

אמרו: "אם אין אתה מלומדי תורה, הרי ודאי אתה מתומכי תורה ונותני צדקה. אילו דברים עשית בממונד?"

ענה: "מה לי למסר דין וחשבון על כל פרוטה - הבאתי הכל לכאן, ועשו בכסף כרצונכם!"

אמרו: "כאן, אין הכסף מועיל מאומה. כאן סוחרים במצות בלבד!"

מכיון שמצות לא היו לו, שקלו מה יהא בדינו. והחליטו, שבהיות שלפני עין ועדנים קרה מקרה זמנה, וקרח נבלע באדמה עם כל רכושו, יארח לו קמצן זה לחברה, שהרי אף הוא נקבר, כמוהו, עם כל עשרו. אין לתאר את שמחתו של קרח, על שנגאל מבדידותו!"

סים החכם ואמר: "אבל קשה לבלות שנים פה רבות בשנים בלבד, וזה מכבר משתוקקים הם לשלישי, שיארח להם לחברה, ויתקים בהם: החוט המשלש לא במהרה ינתק. כשנתקלתי בך, חשבתי לנפש: מי יודע, אולי קרובה ישועתם לבוא. הם ישמחו עד מאד. אך עתה, משנתת מתרומת ידך, חוששני שקרח וחברו ישארו בבדידותם..."

פלחו הדברים את לבו של הפילי, ונוכח בדרך השגויה. ומן היום ההוא והלאה היה לראש וראשון בכל ענין שבצדקה! (כרחם אב, הקדמה לספר ויקרא)

שיר השירים

כתב הגאון רבי מנחם מנשה זצ"ל:

מצאתי בספר כתיבת-יד מתימנים מעשה ביהודי אחד, בעל מלאכה פשוט, אשר אמנם לא זכה ללמד הרבה, אך עשה לו מנהג, שבכל יום ששי אחר הצהרים היה הולך לטבל במקוה טהרה ולובש בגדי שבת. היה יושב בפנות ביתו ואומר שיר השירים מלה במלה בשמחה רבה ובנגון יפה, והיה מאריך באמירתו כשתי שעות.

במותו, דנוהו בבית דין של מעלה כפי מעשיו - לרדת לגיהנם. מסרוהו ביד המלאך למסרו לדומה, הממנה על הגיהנם. כשבאו למסרו, שמעו לפתע זמרה נפלאה של שיר השירים, והיתה המנגינה יפה כל כך, עד ששבתה נהמת הלהבות של הגיהנם, ואף הממנה נמשך אחר הנגון הנפלא, והמתה עד שיפסק. אבל מרגע לרגע גברה הנגינה, והקול היה הולך וחזק. ראה הממנה שפסקה להבת הגיהנם, וחמתו בערה בו. הורה למלאך לטל את הנדון ולהחזירו, כי כל זמן שהוא עומד שם, נשמעת מרת השירים, והגיהנם שובת ממלאכתו.

החזיר הממנה את האיש לפני בית דין של מעלה, ואמר, שאש הגיהנם שובתת בגינו. הורו שיחסד ממנו שלב היסורים, והוא יובא מיד למחצתו בגן העדן. בא הנפטר בליל שבת לרב העיר בחלומו וסח על כל המעשה כדי לזכות את הרבים שינהגו כמותו. (אהבת חיים, וירא)